

XXI əsrin hazırkı mərhələsində ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat təliminin yeni məzmununun inkişafetdirici xüsusiyyətləri

Güləy Bağirova

Doktorant, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan.

E-mail: bagirovagb03@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-4794-0748>

XÜLASƏ

Təlimə yeni münasibət məsələsi son dövrün aktual mövzularındandır. Ölkəmizdə son illərdə uğurla həyata keçirilən təhsil islahatları ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat fənninin tədrisinə, onun məqsəd və vəzifələrinə, metod və texnologiyalarına yeni yanaşmanı zəruri etmişdir. Bu baxımdan məqalədə rəsmi sənədlərdə əksini tapmış göstəriş və istiqamətlər diqqət mərkəzində saxlanılmış, təhsil sahəsində aparılan islahat proqramlarının ədəbiyyat fənninin tədrisi prosesində əhəmiyyəti araşdırılmışdır. Məqalədə həmçinin ədəbiyyat fənni üzrə dərslik komplektinin (dərslik və müəllim üçün metodik vəsait) məzmun və strukturu ümumi şəkildə təhlil olunmuş, yeni dərsliklərin inkişafetdirici xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilmiş, tədris prosesində interaktiv təlim metodlarından istifadə imkanları nəzərdən keçirilmişdir. Araşdırmanın nəticəsi kimi fəal təlim prosesində ədəbiyyat təliminin yeni məzmunu tədqiq olunmuş, ədəbi biliklərin verilməsi prosesində fəal təlim texnologiyalarından istifadənin sistemi və onun təlimi nəticəyə təsiri ümumiləşdirilmişdir.

AÇAR SÖZLƏR

fəal / interaktiv təlim, modernləşdirmə, islahat, proqram, layihə

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərilib: 27.04.2024

Qəbul edilib: 30.05.2024

M E T H O D S

In the Current Stage of the XXI Century in Secondary Schools of the New Content of Literature Training Developer Characteristics

Gulay Baghirova

Ph. D. student, Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan.

E-mail: bagirovagb03@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-4794-0748>

ABSTRACT

The issue of a new approach to education is one of the pertinent topics in recent times. Successful educational reforms implemented in our country in recent years have necessitated a fresh approach to the teaching of literature in general secondary schools, including its purposes, goals, methods, and technologies. Therefore, in this proposal the importance of education reform programs in the literature education process is explored, focusing on official directives and guidelines. Also in the article, a comprehensive analysis of the content and structure of the literature curriculum, including textbooks and methodological tools for teachers, is conducted. As a result of the research, the transformative characteristics of active literature education in the teaching process, the importance of literature education in the delivery of literary knowledge, and the systemic impact of utilizing active teaching technologies in the education of literature have been generalized.

KEYWORDS

active / interactive
learning, modernization,
reform, program, project

ARTICLE HISTORY

Received: 27.04.2024

Accepted: 30.05.2024

Giriş

Dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonrakı dövrdə uğurla həyata keçirilən təhsil islahatları dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin elmi-pedaqoji təcrübəsinə istinad edilərək hazırlanmışdır. “Təhsil haqqında Qanun”un qəbulu, “Azərbaycan Respublikasının Təhsil Konsepsiyası” (Milli Kurikulum), “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın işlənib hazırlanması təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət etməklə yanaşı, həm də günün tələbləri ilə səsleşən dərslər vəsaitləri və dərslərlərin hazırlanması kimi əsas məsələləri pedaqoji ictimaiyyətin qarşısında mühüm və təxirəsalınmaz vəzifə kimi müəyyənləşdirmişdir.

Əsas hissə

Ədəbiyyat fənn kurikulumunun yeni pedaqoji innovasiya kimi qiymətləndirilməsi

Bu gün ədəbiyyat təliminin məzmununun müəyyənləşməsində “Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (V – XI siniflər)” sənədinin müddəaları mühüm rol oynayır. Bu sənəd təhsilə alanların bilik, bacarıq, vərdisləri ilə bağlı nailiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsini diqqət mərkəzində saxlayan tələbyönümlü və nəticəyönümlü təhsil sənədidir. Hazırda bu sənədin müddəaları əsasında ədəbiyyat fənn kurikulumu öz işini uğurla davam etdirməkdədir. Sənəddə müəllim və şagirdlərin fəaliyyətindən hansı nəticələrin gözləniləndiyi aydın şəkildə göstərilir. Tədqiqatlar göstərir ki, ədəbiyyat fənn kurikulumu fənnin tədrisinin yeni metodik sistemini müəyyən etmişdir.

Sənəddəki müddəalar ənənəvi təlim proqramındakı tələblərdən əsaslı şəkildə fərqlənir. Əsas fərqlərdən biri budur ki, yeni sənəddə ədəbiyyat təliminin məzmunu, təlim strategiyaları, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi, fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın reallaşdırılması yolları həm siniflər üzrə ümumi təlim nəticələrinin inteqrasiyası, həm də fənlərarası inteqrasiyanın reallaşdırılması cədvəli, fənnin tədrisinə verilən tələblər, təlimin təşkilati formaları və üsulları haqqında tövsiyələr verilmişdir. Məlumdur ki, XXI əsrin ilk onilliyinə kimi ədəbiyyat dərslərində mövzuların tədrisi zamanı fəndaxili, fənlərarası əlaqə gözlənilsə də, bu əlaqə məqsədyönlü və sistemli xarakter daşıyırdı. Yəni inteqrasiya üçün konkret standartlar mövcud olmamışdır. Həmçinin ənənəvi təlimdə qiymətləndirmə normaları da dəqiq deyildi. Lakin təlimə yeni yanaşmanın nəticəsi olaraq, ədəbiyyat fənn kurikulumunda inteqrasiya üçün standartlar və qiymətləndirmə normaları qeyd olunmuşdur. Əvvəlki tədris proqramından fərqli olaraq, yeni proqramda əsas tələblərdən biri də budur ki, müəllim fənn kurikulumunda əksini tapan məzmun xətlərindən, əsas və alt

standartlardan, təlim nəticələri və metodik tövsiyələrdən yararlanaraq tədrisi nəzərdə tutulmuş mövzuları şəxsiyyətə lazım olan həyati bacarıqlar zəminində, yeni təlim üsullarından istifadə edərək tədris etməlidir.

Yeni kursda məzmun dedikdə, ümumi təlim nəticələri, məzmun xətləri, məzmun xətləri üzrə ümumi təlim nəticələri, fəaliyyət xətləri, məzmun standartları (siniflər üzrə), fəndaxili və fənlərarası integrasiya nəzərdə tutulur [2, s. 4]. Ədəbiyyat fənn kurikulumu sənədində ümumi təlim nəticələri siniflər üzrə bölünür. Fənn üzrə nəzərdə tutulmuş təlim nəticələrini əldə etmək üçün məzmun xətlərinin tərkibindəki əsas və alt standartlar təqdim olunur.

Ədəbiyyat fənni üzrə məzmun xətləri və standartlar hazırlanarkən yaradıcı qabiliyyətli şəxsiyyət formalaşdırmaq missiyası əsas götürülmüş, şagirdlərin maraq və tələbatlarının ödənilməsinə xidmət edən fəaliyyət və bacarıqların formalaşdırılması diqqətdə saxlanılmışdır. Fənnin məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq, məzmun xətləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

1. Ədəbiyyat və həyat həqiqətləri.
2. Şifahi nitq.
3. Yazılı nitq.

Ədəbiyyat fənni kurikulumunun məzmun xətləri bir-biri ilə əlaqəli olub, biri digərini zənginləşdirir. Birinci məzmun xəttinin şagirdlərdə formalaşdırdığı əsas xüsusiyyət budur ki, şagirdlər söz sənətinin incəlikləri ilə tanış olur, ədəbi nümunələrdəki mənəvi-estetik problemləri qavrayır və təhlil edir, əsərdə baş verən hadisələri isə milli və ümumbəşəri dəyərlər baxımından qiymətləndirə bilir. Şifahi nitq məzmun xətti şagirdlərə əsərin məzmun və ideyasına uyğun bədii təsvir və ifadə vasitələrindən yararlanmaqla fikirlərini ardıcıl, məqsədyönlü, aydın şəkildə ifadə etməsinə imkan yaradır. Yazılı nitq məzmun xətti isə şagirdlərdə müxtəlif formalı (esse, inşa, hekayə), müxtəlif tipli (nəqli, mühakimə, təsviri) yazıların yazılması üçün mühüm bacarıqlar formalaşdırır [Həsənlı B. Bakı, 2016].

Bütün siniflər üzrə hər bir məzmun xəttinə uyğun təlim standartları (əsas və alt standartlar) metodik vəsaitlərdə və ədəbiyyat fənni kurikulum sənədində öz əksini tapmışdır. Təhsil proqramı sənədində qeyd olunur ki, fənn üzrə məzmun standartlarının tətbiqi nəticəsində şagirdlərdə ünsiyyət, tədqiqetmə, mühakimə yürütmə və əsaslandırma, problemin həlli, təqdimetmə kimi fəaliyyət istiqamətləri inkişaf etdirilir. Fikrimizcə, ədəbiyyat fənni üzrə məzmun standartları məzmununa görə konkret olub, təlim prosesində bilik və bacarıqların reallaşdırılmasını təmin edir. Müəllim dərş prosesində əsas və alt standartları reallaşdırarkən şagirdlərin dərşin sonunda hansı irəliləyişlər əldə edəcəyini müəyyən edə, seçə bilər. Bundan başqa, alt standartlar

müəllimə qiymətləndirmə fəaliyyətini düzgün müəyyənləşdirmək üçün geniş imkanlar yaradır.

Ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat fənninin tədrisi

Tədrisə yeni yanaşmanın mahiyyətindən danışarkən həm ümumi, həm də tam orta təhsil pilləsində təlimin təşkili prosesini nəzərdən keçirməliyik. Məktəbdə ədəbiyyat kursu V – XI sinifləri əhatə edir. Əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, son illərdə də ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat fənninin tədrisi iki mərhələdə (V – IX və X – XI siniflərdə) nəzərdə tutulmuşdur. Ədəbi təhsilin birinci mərhələsində, yəni V – VII siniflərdə ədəbiyyatımızın keçdiyi yol haqqında şagirdlərdə ümumi təsəvvürün yaradılması qarşıya məqsəd qoyulmuşdur. Bu dərsliklərdə qədim dövrlərdə yaranmış söz sənətimizin ilk örnəkləri sayılan əfsanə, rəvayət, nağıllar, ölməz ədəbi-tarixi abidə sayılan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından boylar, “Koroğlu” eposundan qollarla yanaşı, klassiklərimizin və çağdaş sənətkarlarımızın bədii irsindən əsərlər, həmçinin xarici ölkələrin şifahi və yazılı ədəbiyyat nümunələri öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda bu siniflər üzrə ədəbiyyat təlimində məktəblilərin hazırlıq səviyyəsi nəzərə alınaraq təlim materialları ardıcılıq prinsipi gözlənilməklə sadədən mürəkkəbə doğru verilmişdir.

Tədqiqatlar göstərir ki, ədəbiyyat fənn kurikulumunun qarşıya qoyduğu məqsəd və vəzifələr təlim prosesinə ənənəvi baxışın təkmilləşməsini labüd etmişdir. Əvvəlki illərdən fərqli olaraq, son on ildə ədəbiyyat təliminin ikinci mərhələsində (VIII – IX siniflərdə) biliklərin verilməsi prosesində xronoloji ardıcılıq gözlənilsə də, ədəbi-nəzəri icmalların tədrisi nəzərdə tutulmamışdır. Lakin dərs prosesində müstəqil işin təşkili yolu ilə görkəmli ədiblərin həyat və yaradıcılığına dair məlumatların öyrənilməsi reallaşdırılır. Yəni dərsliklərdə “Evdə iş” başlığı altında ədiblərimizin şəxsiyyətinə dair müxtəlif mənbələrdən məlumatların toplanılması haqqında tapşırıqlar verilmişdir. Nəticədə, məktəblilərin yaddaşı onlar üçün lüzumsuz olan biliklərlə yüklənmir, onların maraqlarına uyğun yeni məlumatlarla zənginləşir.

Tam orta təhsil pilləsində isə ədəbiyyat fənni tədris olunarkən tarixi-ədəbi prinsip əsas götürülür, ədəbiyyatımızın ən qədim dövrlərdən başlayaraq son dövrə qədərki inkişaf dövrü izlənilir. Bu siniflərdə tərcümeyi-hal və icmal materiallarının öyrənilməsinə xüsusi saat ayrılır. Həmçinin ədiblərin yaradıcılığı haqqında mühüm məlumatyönümlü faktlar verilir, bir və ya iki əsərin geniş tədrisi nəzərdə tutulur. Əvvəlki illərdən fərqli olaraq, tam orta təhsil pilləsində dövrləşmə akademik İsa Həbibbəylinin “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin dövrləşdirmə konsepsiyası”na əsasən müəyyənləşdirilmişdir.

Ədəbiyyat fənni üzrə dərsliklərin təkmilləşdirilməsi

Son illərdə dünyanın bir sıra inkişaf etmiş ölkələrində dərsliklər tərtib olunarkən şagirdlərdə problemhəllətmə (problem solving), tənqidi düşünmə (critical thinking), innovativ və yaradıcı düşünmə, həmçinin metakognitiv (öyrənməyi öyrənmək) kimi idrak fəaliyyətlərini inkişaf etdirən mövzular və tapşırıqlar hazırlanması tendensiyası aktualdır. Çünki şəxsiyyəti bu bacarıqlara malik şəkildə formalaşdırmaq müasir təhsil sisteminin qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri kimi qiymətləndirilir. Hazırda Azərbaycanda da dərsliklər hazırlanarkən məhz bu istiqamətlər əsas götürülür.

Ölkəmizdə son illərdə meydana çıxan V – XI siniflər üçün nəzərdə tutulmuş ədəbiyyat dərsliklərini yeni pedaqoji təfəkkürün, metodik düşüncənin məhsulu kimi qiymətləndirmək olar. 2012-ci ildə ölkəmizdə ümumtəhsil məktəblərinin V sinfi üçün ədəbiyyat fənni üzrə ilk dərslik komplekti istifadəyə verildi. Bu, şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuş dərslikdən və müəllim üçün metodik vəsaitdən ibarət idi. Sonrakı illərdə də siniflər üzrə ardıcıl olaraq yeni dərslik komplektləri şagird və müəllimlərin istifadəsinə verildi. Əvvəlki mərhələdə olduğu kimi, son illərdə də V – XI siniflər üzrə proqrama daxil edilmiş əsərlər vasitəsilə şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasında, mənəvi aləminin zənginləşməsində, ədəbi bilik və bacarıqlarının inkişafında, layiqli vətəndaş kimi yetişmələrində rol oynaya biləcək əsərlərin tədrisi nəzərdə tutulmuşdur. Lakin yeni tipli ədəbiyyat dərslikləri məzmun və quruluşuna görə əvvəlki dərsliklərdən əsaslı şəkildə fərqlənir. İlk növbədə seçilmiş bədii nümunələrdə mühüm ixtisarlar aparılmış, az əhəmiyyətə malik məlumatların tədrisindən imtina edilmişdir. Həmçinin ədiblərin şəxsiyyəti haqqında uzun, yorucu faktlar deyil, tədris olunacaq əsərə maraq yaradılması əsas prinsip kimi gözlənilmişdir. Əvvəlki X – XI siniflər üçün nəzərdə tutulmuş ədəbiyyat dərslikləri dərsliklə yanaşı, “Ədəbiyyat müntəxəbatı”, “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi” adlı əlavə dərs vəsaiti ilə birlikdə istifadə edilirdi.

Beləliklə, 2012-ci ildən etibarən çap olunan dərsliklərin inkişafetdirici xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq üçün əvvəlki illərdə nəşr olunan dərslikləri müqayisəli nəzərdən keçirək. 2006-cı ildə istifadə olunan XI siniflər üçün nəzərdə tutulmuş ədəbiyyat dərsliyində dövr haqqında məlumatı özündə əks etdirən geniş ədəbi-nəzəri icmallar, görkəmli ədiblərimizin həyat və yaradıcılığı (ayrı-ayrılıqda həm poeziyası, həm nəsr əsərləri, həm də dramaturgiyası) və seçilmiş əsərin təhlili təqdim olunmuşdur. Bədii nümunələr isə “Ədəbiyyat müntəxəbatı” adlı əlavə dərs vəsaitində verilmişdir. Fikrimizcə, bu müntəxəbatda görkəmli ədiblərimizin əsərləri bütün məzmunu əhatə etməklə ümumiləşdirilmiş, bu yolla məktəblilərin təlim yükü nisbətən çətinləşmişdir. Buna görə də 2017/2018-ci illərdə yeni dərsliklər hazırlanarkən bu məsələ diqqətdə saxlanılmış, ədəbiyyat fənni üzrə tam orta təhsil pilləsində tədrisi nəzərdə tutulmuş

bədii nümunələr əlavə dərs vəsaitinə deyil, zəruri ixtisarlar aparılmaqla dərsliyə salınmışdır. Həmçinin ədəbiyyat nəzəriyyəsi ilə bağlı anlayışların sadə izah şəklində dərsliyə salınması nəticəsində şagirdlərin təlim yükü xeyli azalmışdır.

Yeni dərsliklərin “Əlavələr” bölməsində müqayisə xarakterli esse, inşa və məruzə yazılma qaydası, 4 layihə üzrə iş, ifadəli oxuda istifadə edilən şərti işarələr, sinifdən xaric oxu üçün 10-dan çox ədəbi nümunələr, şifahi və yazılı nitq bacarıqları üzrə özünü qiymətləndirmə meyarları, lüğət və əlavə oxu üçün tövsiyə olunan əsərlərin siyahısı kimi şagirdlərin ümumi fəaliyyətinə istiqamət verən məlumatlar da verilmişdir. Əvvəlki dərsliklərdə də “ifadəli oxu” tipli tapşırıqlar verilmişdir, lakin ifadəli oxuya necə hazırlaşmaq və onu düzgün reallaşdırmaq üçün işarələr, nümunələr verilməmişdir. Nəticədə, şagirdlər oxu zamanı “ifadəli oxu” tələbini düzgün reallaşdırmaqda çətinlik çəkirdilər.

Keçən əsrdə istifadə olunan dərsliklərdə olduğu kimi, yeni dərsliklərdə də şagirdlər üçün sual və tapşırıqlar verilmişdir. Əvvəlki dərsliklərdə mövzu ilə bağlı verilmiş suallar, əsasən, faktoloji, spesifik tiptədir. Məsələn:

1. İblisin dilinin obrazlı və ahəngdar olduğunu əsaslandırmaq üçün əsərdən ən təsirli hesab etdiyiniz bir neçə parça seçib əzbərləyin [Nəbiyev B. Bakı, 2003].
2. Birinci pərdənin məzmunundan çıxış edərək Arifin necə insan olduğunu, xasiyyətindəki başlıca xüsusiyyətləri araşdırın [4, s. 89].
3. “İblis” faciəsindəki İblisin monoloqunu əzbər öyrənin; “İblis” əsəri nə vaxt yazılmışdır? [Cəfərov N. Bakı, 2006]

Lakin son dövrlərdə dərsliklərdə təqdim olunmuş suallar təkmilləşdirilmiş, şagirdlərin mövzu, problem barədə düşünməsini stimullaşdıran, onları axtarışa cəlb edən, məntiqi nəticə çıxarmağa xidmət edən yeni tipli suallar hazırlanmışdır. Onlardan bir neçəsinə nəzər salaq:

1. Oxuduğunuz parça hansı mənəvi dəyərlər haqqında danışmağa xidmət edir?
2. İblis cinayətlərin baskarı olmadığını necə ifadə edir?
3. “Cavid insan naqisliyini elə başlanğıcından insanın nəfsə qul olmasında axtarır. İblis də insanın naqisliyindən istifadə edir” (Q. Namazov) fikrinə münasibət bildirin [Həbibbəyli İ. Bakı, 2023] və s.

Deməli, şagirdlər yeni dərsliklərdəki sualları cavablandırarkən yalnız bədii əsəri mütaliə etməklə kifayətlənməməli, dərin düşünməli, ciddi axtarışlar edərək müstəqil şəkildə fikirlərini şərh etməlidirlər. Dərslikdə bu tipli sualların çoxluq təşkil etməsi nəticəsində şagirdlər əsəri daha emosional qavrayaraq baş verən hadisələri obrazlı şəkildə təsəvvür edirlər. Nümunələrdən aydın olur ki, yeni tipli ədəbiyyat dərsliyində faktoloji suallar azlıq təşkil edir, daha çox konseptual və prosedural biliyi inkişaf etdirən

suallar təqdim olunur.

Ədəbiyyat təlimində yeni yanaşmanın əsas göstəricilərindən biri də budur ki, 2012-ci ildən etibarən ardıcıl olaraq hər il siniflər üzrə (VI sinif istisnadır) metodik vəsaitlər müəllimlərin istifadəsinə verildi. Doğrudur, XX əsrin 90-cı illərində də orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri üçün nəzərdə tutulmuş müəllim üçün vəsaitdən istifadə olunurdu. Lakin bu vəsait siniflər üzrə deyil, tövsiyə xarakterli yığcam kitab idi. Həmin vəsaitdə ədəbiyyat tədrisində əyani və texniki vasitələrdən istifadə üsulları göstərilmiş, təbəşirin, portretlərin, qrafik təsvirlərin və s. rolu haqqında məlumat verilmiş, müəllimlərə məzmun və ideyası oxşar olan əsərlərin tədrisinə dair elmi-metodik tövsiyələr verilmişdir [Hacıyev A. Bakı, 1993]. Lakin yeni forma və məzmununda hazırlanan vəsaitlərdə məsələyə baxış bucağı fərqlidir. Burada öncə fənn kurikulumu tələblərinin reallaşdırılması imkanlarının şərh, siniflər üzrə məzmun standartları, təlim nəticələri, məzmun xətləri üzrə əsas və alt standartlar, fənn üzrə məzmun standartlarının reallaşdırılması cədvəli, illik planlaşdırma nümunəsi, fəndaxili və fənlərarası integrasiyanın reallaşdırılması üsulları, yeni təlim texnologiyalarından istifadə qaydaları, qiymətləndirmə nümunəsi kimi mühüm məlumatların verilməsi müəllimlərin fəaliyyətinin istiqamətləndirilməsinə xidmət edir [10, s. 4 – 31]. Bundan başqa, dərslikdə əksini tapan bütün mövzuların bir neçə üsulla tədris olunma forması nümunə olaraq göstərilmişdir.

Elmi-metodoloji konsepsiyaya uyğun olaraq, müasir ədəbi prosesin və ədəbi irsin mənimsənilməsi üçün əsas götürülən bugünkü dərsliklər və metodik vəsaitlər əyanilik, tamlıq, tərbiyəedicilik, ardıcılıq, inkişafetdiricilik, şagirdlərin yaş səviyyəsinə uyğun olaraq integrativlik, inklüzivlik kimi pedaqoji prinsiplərin tələbləri gözlənilməklə hazırlansa da, lakin dərslik komplektlərində bəzi çatışmayan cəhətlər də müəyyən edilmişdir. Fikrimizcə, X – XI siniflər üzrə icmal materiallarının və sənətkarın həyat və yaradıcılıq yolunun tədrisi üçün alt standartların sayının az olduğu (2.1.1, 2.2.1, 3.1.3) nəzərə çarpır. Həmçinin birinci məzmun xəttinə uyğun siniflər üzrə bədii əsərin mövzu və ideyasının real həyatla əlaqəndirilməsinə dair yeni alt standartların müəyyənləşdirilməsinə ehtiyac vardır.

Fəal təlim üsullarının ədəbiyyat təliminə təsiri

XXI əsrin ilk onilliyində ədəbiyyat təlimində əvvəlki dövrdə istifadə edilən təlim metodları təkmilləşərək yeni üsullarla əvəz olundu. Məlumdur ki, ötən əsrin sonlarında ədəbiyyat dərslərində uzun illər istifadə olunan metodlar (müəllimin şərh, müsahibə, kitab üzərində iş, evristik üsul və s.) dövrün tələblərinə uyğun olaraq uğurla tətbiq olunurdu. Hal-hazırda bu iş üsullarından, demək olar ki, istifadə olunmur. Bu gün bütün fənlərin tədrisində olduğu kimi, ədəbiyyat dərslərində də interaktiv təlim metodlarından

(Beyin həmləsi, Şaxələndirmə, BIBÖ, Ziqzaq, Proqnozlaşdırma, Anlayışların çıxarılması, Debat, Qərarlar ağacı, Müzakirə xəritəsi, Dəyirmi masa və s.) geniş səpkidə istifadə olunur. Araşdırmalar göstərir ki, fəal təlim metodlarının tətbiqi təlimin inkişafetdirici aspektini nəzərəcarpacaq dərəcədə gücləndirir, məktəblilərdə mövzuya dair fikir və mülahizələri müstəqil şəkildə irəli sürmək qabiliyyətlərini inkişaf etdirir, müəllim – şagird əməkdaşlığının aktivliyini stimullaşdırır.

Fikrimizcə, ədəbiyyat fənninin tədrisi prosesində fəal təlim üsullarının təlimi rolunu artırmaq üçün aşağıdakı qaydada təlim mühiti yaradılmalıdır:

- dərş müddətində şagirdləri aktiv fəaliyyətə sövq etməklə fəal dərketmə mövqeyinin saxlanılmasına şərait yaradılmalı;
- təlim prosesi işgüzar tədqiqata bənzəməli, ədəbi biliklərin sərbəst şəkildə əldə edilməsi üçün şagirdlərə düzgün istiqamətləndirici suallar verilməli;
- müəllim şagirdlərlə fikir mübadiləsi zamanı əks-əlaqə yaratmalı, təlimin dioloji şəkildə aparılmasına nail olmalı;
- müəllim dərş izah edərkən problemi elan edib şagirdləri bu problemin həllinə doğru yönəltməli;
- təlimin səmərəliliyini artırmaq üçün yaradıcı tapşırıq növlərindən istifadə olunmalı;
- təlim prosesində şagirdlərin təlim fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün düzgün meyarlar müəyyənəşdirilməlidir.

Nəticə

Bu gün fəal / interaktiv metodlardan istifadə faydalı hesab olunur. Hesab edirik ki, ədəbiyyat dərşliklərində tədrisi nəzərdə tutulmuş mövzuların fəal təlim texnologiyaları ilə tədrisi dərş prosesində şagirdlərin aktivliyini artırmaqla yanaşı, mövzunun dolğun qavranılması üçün zəmin yaradır. Bu mənada dərş zamanı yeni təlim metodlarından istifadə edən müəllim şagirdlərə mövzunu əzbərlətməyə çalışmır və ya bilikləri hazır şəkildə vermir, əksinə, şagirdlərlə əməkdaşlıq edərək onları bilikləri müstəqil şəkildə əldə etməyə təhrir edir. Deməli, dərş prosesində interaktiv təlim metodlarından istifadə edilməsi dərşin cəlbədicisi, maraqlı, eyni zamanda səmərəli keçməsi ilə nəticələnir. Tədqiqatlar göstərir ki, bu yeni təlim metodlarının uğurlu cəhətləri ilə yanaşı, tətbiqində bəzi qüsurlar da vardır (məsələn, bəzi iş üsullarının – Qərarlar ağacı, Müzakirə xəritəsi, Akvarium, Ziqzaq və s. tətbiqi zamanı 45 dəqiqədən çox vaxt sərf olunur). Metodist alimlərin fikrincə, ənənəvi metodlarla fəal təlim metodlarını əlaqəli şəkildə tətbiq etmək mümkün və faydalı ola bilər. Xüsusilə klassik poeziyanın tədrisində integrativ

tətbiq daha çox səmərə verir, müəllimin şərh, kitab üzərində iş kimi ənənəvi təlim metodlarından istifadə daha faydalı olar.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu. (2009).
<https://unec.edu.-az/application/uploads/2015/02/Tehsil-haqqinda-Azerbaycan-Respublikasinin-Qanunu>.
2. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu). (2013). (V – XI siniflər). Bakı, 93 s.
3. Cəfərov N., Həbibbəyli İ., Əliyeva N. və b. (2016). Ədəbiyyat. XI sinif üçün dərslik. Bakı, Çarşıoğlu. 178 s.
4. Ədəbiyyat müntəxəbatı. (2003). XI sinif ümumtəhsil məktəbləri üçün dərs vəsaiti. Tərtib edənlər: Hüseynoğlu S., Ələsgərqızı H. Bakı, Maarif. 214 s.
5. Hacıyev A. (1993). Ədəbiyyat dərslərində əyanılıkdən istifadə. Bakı, Maarif. 184 s.
6. Həbibbəyli İ., Əliyev S., Həsənov B. və b. (2023). Ədəbiyyat. XI sinif üçün dərslik. Bakı, Bakınəşr. 211 s.
7. Həsənlı B. (2016). Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı, Müəllim. 450 s.
8. Hüseynoğlu S. (2019). Ədəbiyyatın məktəbdə öyrədilməsi (metodik vəsait). Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı. 264 s.
9. Hüseynoğlu S., Abdullazadə N. (2021). İfadəli oxunun əsasları (laboratoriya məşğələləri). Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı. 212 s.
10. Mustafayeva A., Həsənov B., Əliyev S. (2018). Ədəbiyyat. XI sinif üçün metodik vəsait. Bakı, Bakınəşr. 208 s.
11. Nəbiyev B., Salmanov Ş. (2003). Ədəbiyyat. XI sinif üçün dərslik. Bakı, 335 s.
12. Yusifov F. (2023). Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı. 414 s.